

Ostrowska, Teresa

Czasopisma lekarskie wydawane przez Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich (1950-1967)

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 9/3, 403-416

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TERESA OSTROWSKA

CZASOPISMA LEKARSKIE WYDAWANE
PRZEZ PAŃSTWOWY ZAKŁAD WYDAWNICTW LEKARSKICH
(1950—1967)

Artykuł niniejszy ma za zadanie przedstawienie rozwoju, problematyki i struktury czasopism lekarskich wydawanych przez największą lekarską instytucję wydawniczą — Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich. Czasopisma te można uważać za grupę reprezentatywną, ponieważ stanowią ponad połowę wszystkich polskich czasopism lekarskich, są zewidencjonowane i różnią się od siebie pod względem formy i treści. Opracowanie niniejsze ma charakter opisowo-statystyczny. Opiera się na materiałach publikowanych¹, danych z Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich (PZWL) i autopsji. Przedstawiono w nim rozwój powojennego czasopiśmiennictwa lekarskiego, działalność wydawniczą Lekarskiego Instytutu Naukowo-Wydawniczego (1945—1949) i PZWL

---

¹ Artykuł opracowano na podstawie następujących publikacji: J. Babecki, *Projekt czasopism referatowych medycznych polskich prac naukowych w języku polskim i angielskim*, „Polski Tygodnik Lekarski”, 1968, nr 18, s. 682—683; S. Ober, T. Roźniatowski, J. Łangowej, *Historia naszego czasopisma*, „Lekarz Wojskowy”, 1964, nr 10, s. 721—730; M. Cześninowa, *Plany PZWL*, „Służba Zdrowia”, 1968, nr 51/52, s. 16; *Katalog wydawnictw lekarskich za lata 1945—1964*, Warszawa 1964; S. Konopka, *Polska bibliografia lekarska za rok 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961*, Warszawa 1948—1967; S. Konopka, *Polskie czasopisma lekarskie widziane oczami bibliografa, bibliotekarza i historyka medycyny*, „Polski Tygodnik Lekarski”, 1968, nr 18, s. 679—681; *Medical Journals*, „Practitioner”, 1965, t. 194, nr 1162, s. 452—453; S. Nowicki, *Pomysł i przygotowanie pisarskie naukowych prac lekarskich*, „Polski Przegląd Chirurgiczny”, 1965, nr 7, s. 727—734; T. Ostrowska, *Próba analizy cyklu wydawniczego polskiego czasopiśmiennictwa medycznego*, „Biuletyn Ośrodka Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN”, 1968, nr 2 (13), s. 63—69; J. Towpik, *Czasopismo naukowe jako organ patronującego Towarzystwa Lekarskiego*, „Polski Tygodnik Lekarski”, 1968, nr 18, s. 677—679; *World Medical Periodicals*, Londyn 1961.

(1950—1967), szczegółowiej natomiast omówiono problematykę, strukturę i stronę formalno-wydawniczą czasopism wydanych w r. 1967 na podstawie danych z autopsji. Czasopisma starano się traktować całościowo, nie wnikając głębiej w historię, program ani opis bibliograficzny indywidualnych tytułów.

W oparciu o definicję podaną przez *Słownik języka polskiego*², według której medycyna jest to „nauka obejmująca całość wiadomości o człowieku zdrowym i chorym, mająca za zadanie utrzymywanie zdrowia, leczenie chorych i zapobieganie chorobom; sztuka leczenia”, za czasopismo lekarskie uznano wydawnictwo dotyczące tej właśnie problematyki, a więc medycyny, stomatologii, farmakologii itp.

Czasopiśmiennictwo lekarskie ma za sobą kilkusetletnie tradycje. Według orientacyjnych obliczeń³, największa grupa czasopism naukowych, wynosząca 21%, jest poświęcona medycynie. W Polsce czasopisma lekarskie stanowią około 20% czasopism naukowych.

Ten stosunkowo duży odsetek czasopism lekarskich na tle innych czasopism naukowych wynika z tego, że w medycynie, bardziej niż w innych grupach nauk, praca zawodowa jest powiązana z pracą naukową, a lekarze w ramach uzyskiwania specjalizacji zawodowej, stopni naukowych i awansu w pracy są ustawowo zobowiązani do prowadzenia prac badawczych i ogłaszania ich wyników. Znalazło to nawet swój wyraz w kodeksie lekarskim: „Lekarz jest obowiązany podawać do wiadomości świata lekarskiego wszelkie poczynione spostrzeżenia lub odkrycia — mające znaczenie dla nauk medycznych — poprzez referaty, doniesienia bądź publikacje w prasie fachowej”⁴.

*

20 stycznia 1945 r. rozkazem ówczesnego szefa służby zdrowia Wojska Polskiego gen. brygady, kandydata nauk medycznych, Michała Moguczego⁵ założono przy Szefostwie Sanitarnym Wojska Polskiego wojskowe czasopismo lekarskie, któremu nadano tytuł „Lekarz Wojskowy”, chcąc kontynuować tradycje przedwojennego wydawnictwa ukazu-

² *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1962, t. 4, s. 551.

³ C. P. Bourne, *The World's Technical Journal Literature*, „American Documentation”, 1962, t. 13, nr 2, s. 159—168, cyt. wg M. Doremowicz, *Tendencje rozwojowe czasopiśmiennictwa naukowego oraz napytyw zagranicznych czasopism naukowych do Polski*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1968, t. 7, z. 2, s. 220—238.

⁴ *Zasady etyczno-deontologiczne Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*, Warszawa 1968.

⁵ Używał również formy Mohuczy.

jącego się pod tym tytułem od 1920 r.⁶ Pierwszy numer wznowionego czasopisma ukazał się w Lublinie, datowany 1 stycznia 1945 r. Redaktorem odpowiedzialnym był Michał Moguczy.

Następne czasopisma lekarskie ukazały się już po ukończeniu działań wojennych. W czerwcu 1945 r. pojawiły się w Poznaniu „Nowiny Lekarskie”, wznowione jako organ Wojewódzkiego Urzędu Zdrowia, Poznańskiej Izby Lekarskiej i Związku Zawodowego Lekarzy. W lipcu założono w Krakowie „Przegląd Lekarski”, organ Krakowskiego Towarzystwa Lekarskiego, który miał być kontynuacją czasopisma wydawanego pod tym tytułem w latach 1862—1921. W Lublinie ukazała się „Medycyna Społeczna i Kliniczna”, organ miejscowych organizacji lekarskich, w Łodzi — „Słowo Lekarskie”, a w Cieszynie — „Śląska Gazeta Lekarska”. W zniszczonej Warszawie dopiero w sierpniu ukazało się pierwsze czasopismo lekarskie „Dziennik Zdrowia”, będące urzędowym organem Ministerstwa Zdrowia.

Ogółem w 1945 r. zostało założonych 11 czasopism lekarskich i pokrewnych, w r. zaś 1948 liczba ich wzrosła do 39⁷. Ten stały wzrost liczby czasopism lekarskich był związany ze wzrostem kadr lekarskich. Ilustruje to poniższe zestawienie sporządzone w oparciu o *Rocznik Statystyczny GUS*:

Rok	Liczba czasopism lekarskich	Liczba lekarzy	Liczba lekarzy na 1 czasopismo
1961	55	30 855	561
1962	60	32 331	538
1963	61	35 234	578
1964	68	37 726	555
1965	71	39 613	558
1966	80	41 331	516
1967	85	43 086	507

Jak z tego widać, jest zachowana pewna stała proporcja pomiędzy liczbą lekarzy a liczbą czasopism. Na jedno czasopismo wypada ponad 500 lekarzy. Ale nie tylko lekarze je zasilają. Interesujących zestawień liczby artykułów, autorów i znajdujących się wśród nich przedstawicieli różnych zawodów dokonał S. Konopka⁸. Na podstawie jego danych za lata 1945—1960 można wyliczyć, że autorzy na ogół nie ograniczają się do jednej pracy rocznie i że odsetek lekarzy wśród autorów prac stale

⁶ S. Bober, *op. cit.*

⁷ *Katalog wydawnictw lekarskich.*

⁸ S. Konopka, *Polska bibliografia lekarska za lata 1945—1960.*

maleje. Jednocześnie daje się zaobserwować żywszy udział w piśmiennictwie lekarskim przedstawicieli zawodów pokrewnych i innych. Zjawisko to można tłumaczyć coraz większym rozwojem i integracją nauk medycznych.

Rok	Liczba:			Autorzy w %			
	prac	autorów	prac na 1 autora	lek. med.	lek. dent. lek. wet. farmaceuci pielęgniarki położne	inni	obcy
1945	543	326	1,7	75,8	7,4	14	2,8
1960	9774	4987	2,0	52,4	11,0	30,4	6,2

Wśród autorów przeważają mieszkańcy miast, w których znajdują się akademie medyczne. Najwięcej prac pochodzi z Warszawy. W latach 1957—1960 liczba prac autorów warszawskich wynosiła ponad 33% ogółu publikacji.

Powyższe obserwacje, oparte na zestawieniach Konopki, mają tylko orientacyjny charakter. Trudno bowiem ustalić pełną liczbę artykułów lekarskich, ponieważ przedstawiciele nauk medycznych współpracują nieraz z czasopismami poświęconymi innym grupom nauk, np. naukom społecznym, technicznym itp. Zasilają również obce czasopisma lekarskie liczbą około 1000 prac rocznie⁹.

Czasopisma lekarskie są wydawane przez szereg różnych instytucji, jak towarzystwa lekarskie i pokrewne, różne towarzystwa naukowe, instytuty naukowe, komitety naukowe, akademie medyczne, biblioteki lekarskie, Związek Zawodowy Pracowników Służby Zdrowia, PAN, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Komunikacji, Ministerstwo Przemysłu Chemicznego, organizacje społeczne i in.

Liczba czasopism lekarskich w Polsce nie jest ściśle ustalona. Źródła nie są ze sobą zgodne. Na przykład w 1961 r. według *Rocznika Statystycznego* było 55 czasopism lekarskich, według *Polskiej bibliografii lekarskiej*¹⁰ — 84, a według *World Medical Periodicals*¹¹ — 91; w r. 1967 zaś według *Rocznika Statystycznego* było 85 czasopism lekarskich, a według Konopki¹² — 103 tytuły z samej medycyny i stomatologii, nie wliczając: farmacji, biologii, weterynarii i nauk pokrewnych oraz wydaw-

⁹ J. Babecki, *op. cit.*

¹⁰ S. Konopka, *Polska bibliografia lekarska za rok 1961.*

¹¹ *World Medical Periodicals.*

¹² S. Konopka, *Polskie czasopisma...*

nictw powielanych. Niestety, autor ów nie podaje konkretnych tytułów czasopism uznanych przez niego za lekarskie, ograniczając się tylko do podania ogólnej ich liczby. Różnice w danych podawanych w różnych źródłach wynikają niewątpliwie z braku jednolitych kryteriów przy definiowaniu czasopism, na co zwracała już w roku 1967 uwagę A. Garlicka¹³ i z trudności odgraniczenia czasopism lekarskich od popularno-higienicznych i od czasopism z dziedzin pokrewnych.

Do najpełniejszych spisów polskich czasopism lekarskich należą: *Spis czasopism i wydawnictw ciągłych...**, corocznie wydawany przez Główną Bibliotekę Lekarską, obejmujący w r. 1968 — 3101 tytułów polskich i obcych wydawnictw lekarskich i pokrewnych dotyczących 229 zagadnień tematycznych, *Spis wyzyskanych czasopism lekarskich i pokrewnych*, zamieszczany w *Polskiej bibliografii lekarskiej* ukazującej się z dużym opóźnieniem, i *Wykaz czasopism Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich* podawany w niektórych numerach czasopism. Pełnego zestawienia polskich czasopism lekarskich aktualnie wychodzących nie ma.

*

W r. 1945 dla właściwej organizacji i koordynacji działalności wydawniczej szereg ministerstw utworzyło własne zakłady. Jednym z pierwszych było Ministerstwo Zdrowia, które już 8 czerwca 1945 r. powołało do życia Wydział Naukowo-Wydawniczy „celem opracowywania i uzgadniania spraw związanych z ruchem naukowym i wydawniczym w dziale medycyny i nauk pokrewnych”. Staraniem Wydziału w tym samym r. 1945 powstał Lekarski Instytut Naukowo-Wydawniczy, który w pierwszym roku swojej działalności wydawał jedno czasopismo lekarskie, w latach zaś następnych obejmował coraz większą liczbę czasopism swoją opieką. W r. 1950 Lekarski Instytut Naukowo-Wydawni-

Tabela 1

Lek. Instytut Nauk.-Wydawn.	Liczba tytułów czasopism	Liczba wydanych numerów	Liczba arkuszy wydawniczych	Liczba egzemplarzy w tysiącach
Rok 1945	1	10	35,0	29,0
1946	2	76	280,0	405,0
1947	7	84	380,5	257,5
1948	15	181	1 011,5	453,1
1949	12	98	583,0	663,5

¹³ A. Garlicka, *Terminologia polska stosowana w badaniach nad historią czasopiśmiennictwa*, [w:] *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej*, Warszawa 1967, s. 9—28.

Państw. Zakł.
Wyd. Lek.

Rok 1950	27	278	1 808,5	2 622,8
1951	28	319	1 813,7	3 546,0
1952	31	299	1 819,9	3 515,3
1953	32	333	1 887,4	3 840,8
1954	32	343	2 005,3	4 151,0
1955	32	343	2 054,6	4 725,3
1956	35	378	2 655,4	5 405,4
1957	39	391	2 627,5	5 194,6
1958	41	402	2 660,7	5 797,0
1959	37	391	2 818,3	6 683,2
1960	40	422	2 992,9	7 284,1
1961	40	411	3 016,4	7 209,0
1962	41	415	3 113,1	7 568,3
1963	50	466	3 303,4	7 406,5
1964	52	499	3 713,0	7 601,0
1965	53	502	3 883,0	7 950,0
1966	54	501	4 068,0	8 508,0
1967	56	507	4 330,0	8 199,0

czy przekształcił się w Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich. Tabela 1 obrazuje produkcję wydawniczą Lekarskiego Instytutu Naukowo-Wydawniczego i Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich¹⁴.

Z tabeli wynika, że na ogół produkcja wydawnicza czasopism stale wzrasta. Jedynie w latach 1949 i 1959 notowano chwilowy spadek liczby wydawanych tytułów przy stałym jednak wzroście nakładów.

Dokładniej można prześledzić produkcję wydawniczą na podstawie relacji wydawnictwa dotyczącej nakładów czasopism w rozbiciu na tytuły w okresie 3 lat (1965—1967). W tym czasie, przy globalnym wzroście liczby tytułów wydawanych czasopism i liczby arkuszy wydawniczych, nastąpił chwilowy spadek liczby wydawanych numerów i liczby egzemplarzy. Z danych wynika, że poszczególne tytuły czasopism w okresie kilku lat miały różną liczbę wydanych numerów (wśród nich były bowiem numery łączone, a także suplementy), a liczba arkuszy wydawniczych i nakład globalny podlegały stałym zmianom, wzrastając lub malejąc¹⁵.

W oparciu o dane wydawnictwa, ilustrujące nakłady czasopism w rozbiciu na tytuły, przeprowadzono obliczenie, jak kształtowały się nakłady poszczególnych numerów czasopism.

¹⁴ Zestawienie to opracowano na podstawie *Katalogu wydawnictw lekarskich* i danych uzyskanych z Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich.

¹⁵ Dane na ten temat opracowano na podstawie materiałów uzyskanych z Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich.

Tabela 2

Tytuł czasopisma	N a k ł a d numerów w latach		
	1965	1966	1967
„Żyjmy Dłużej”	185 000	200 000	200 000
„Twoje Dziecko”	170 000	170 000	170 000
„Służba Zdrowia”	37 000	39 200	38 000
„Książka Medyczna”	35 000	39 000	40 000
„Biuletyn Opiekuna Społecz.”	25 000	40 000	45 000
„Dzien. Urz. Min. Zdrowia”	17 100	17 200	17 400
„Pielęgniarka i Położna”	17 000	16 000	20 000
„Polski Tygodnik Lekarski”	5 000	4 900	5 200
„Wiadomości Lekarskie”	3 400	3 700	3 800
„Czasopismo Stomatologiczne”	3 400	3 600	3 600
„Pediatria Polska”	3 400	3 400	3 500
„Problemy Rodziny”			3 000
„Przegląd Lekarski”	2 300	2 500	2 600
„Ginekologia Polska”	2 100	2 200	2 300
„Farmacja Polska”	2 100	4 100	2 800
„Polski Przegl. Chirurgiczny”	2 100	2 100	2 100
„Medycyna Pracy”	2 000	2 100	2 300
„Polskie Archiwum Med. Wewn.”	2 000	2 100	2 300
(36 tytułów czasopism)	-----	-----	-----
„Neuropatologia Polska”	400	380	440
„Biuletyn Medycyny Morskiej”	260	400	270

Z podanej tabeli 2 wynika, że największy nakład mają czasopisma przeznaczone dla szerszego grona odbiorców, najmniejszy zaś czasopisma lekarskie specjalistyczne. Większość czasopism specjalistycznych ma nakłady w granicach 500—2000 egzemplarzy (grupa 36 czasopism wymieniona w tabeli jako całość).

Dokładniejsza analiza problematyki, struktury i strony formalno-wydawniczej czasopism została, zgodnie z założeniami pracy, przeprowadzona na czasopismach wydanych w r. 1967.

W 1967 r. PZWL wymieniał w swoim spisie czasopism 47 tytułów. Ponadto wydawał jeszcze na zamówienie National Science Foundation w Waszyngtonie pełne przekłady 8 czasopism naukowych i jako dziewiąte czasopismo obcojęzyczne „Polish Medical Journal”, zawierające wybór artykułów z pozostałych czasopism specjalistycznych. Łącznie zatem PZWL w r. 1967 wydawał 56 tytułów czasopism. Czasopisma te były wydawane w różnych formatach: jedno w 2°, 5 w 4°, 38 w 8° i 2 w 16°. Zawierały często tabele, ryciny i fotografie. Drukowane były w 9 drukarniach na terenie całego kraju, niezależnie od miejsca, gdzie znajdują się redakcje tych 56 czasopism¹⁶.

¹⁶ Zestawienie opracowano na podstawie danych uzyskanych z Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich.

Tabela 3

	Warszawa	Kraków	Gdańsk	Łódź	Wrocław	Poznań	Lublin	Pruszków
Adresy 56 redakcji czasopism	37	5	3	4	3	2	1	1
Adresy 9 drukarni czasopism	36	16	1	1	—	—	2	—

Ukazywały się owe czasopisma z różną częstotliwością: od 4 do 52 razy rocznie, co ilustruje poniższe zestawienie:

Kwartal- niki	Dwumie- siężniki	Miesięcz- niki	Dwuty- godniki	Tygod- niki	Ogółem
19	21	12	2	2	56

Wysokość rocznej prenumeraty wynosi od 24 zł do 416 zł. Najtańsze są czasopisma przeznaczone dla szerszego grona odbiorców, górna wysokość rocznej prenumeraty wynosi dla nich 120 zł.

Większość czasopism lekarskich specjalistycznych jest deficytowa. Straty te są wyrównywane w budżecie PZWL przez czasopisma eksportowe, których w r. 1967 ukazało się 50 numerów w objętości 493,5 arkuszy wydawniczych w globalnym nakładzie 50 000 egzemplarzy i przez ogłoszenia umieszczane w niektórych czasopismach rozprowadzanych na rynku krajowym.

Liczba prenumeratorów indywidualnych i instytucji prenumerujących jest inna dla każdego tytułu czasopisma. Czasopisma ogólnie lekarskie, jak „Polski Tygodnik Lekarski” wydawany w nakładzie 5200 egzemplarzy i „Przegląd Lekarski” wydawany w nakładzie 2600 egzemplarzy, są przekazywane w liczbie około 600 egzemplarzy do bibliotek, zakładów służby zdrowia i do wymiany z zagranicą. Pozostaje zatem 4600 egzemplarzy „Tygodnika” i 2000 egzemplarzy „Przeglądu” na prenumeratę¹⁷. Lekarzy jest około 43 000, zatem wynikałoby z tego, że mniej więcej, co 10 lekarz prenumeruje „Tygodnik”, a co 20 „Przegląd Lekarski”.

Jak już wspomniano, PZWL wydaje 47 czasopism dla czytelników krajowych i 9 eksportowych. W grupie 47 czasopism krajowych znajduje się 40 czasopism naukowych i 7 innych (administracyjno-urzędowych,

¹⁷ S. Konopka, *op. cit.*

przeznaczonych dla średniego personelu medycznego, popularyzatorskich itp.). W dalszych rozważaniach zatrzymamy się przy czasopismach naukowych.

Czasopisma naukowe mają swoich wydawców naukowych. Już w r. 1958, zgodnie z wytycznymi kierownictwa resortu, wprowadzono zasadę, że każde czasopismo powinno mieć patrona, do którego należy wytyczenie kierunku naukowego, analiza wydanych numerów oraz powoływanie naczelnego redaktora i członków kolegium redakcyjnego. Patronami czasopism zostały towarzystwa naukowe, instytuty, Ministerstwo Zdrowia i Polska Akademia Nauk¹⁸.

Czasopisma mają swoje komitety redakcyjne, których członkowie są nieraz rozproszeni po kraju i ściśle kolegia redakcyjne. Zatrudnieni w nich są lekarze, specjaliści z danej dziedziny, łączący prace naukowo-zawodowe z zajęciami redakcyjnymi.

W grupie czasopism naukowych PZWL znajdują się 3 czasopisma ogólnolekarskie, zamieszczające materiały ze wszystkich dziedzin medycyny z uwzględnieniem potrzeb lekarza praktyka. Pozostałe czasopisma są specjalistyczne. Niektóre z nich są poświęcone szerszym specjalnościom, np. „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, inne węższym, np. „Kardiologia Polska”, inne jeszcze bardziej zawężonym, np. „Neuropatologia Polska”. Niektóre zaś są poświęcone dwóm specjalnościom i podają to w tytułach, np. „Dissertationes Pharmaceuticae et Pharmacologiae”, „Chirurgia Narządów Ruchu i Ortopedia Polska”, „Neurologia i Neurochirurgia Polska”, „Polski Przegląd Radiologii i Medycyny Nuklearnej”, „Medycyna Doświadczalna i Mikrobiologia”, „Archiwum Immunologiae et Therapiae Experimentalis”, „Postępy Higieny i Medycyny Doświadczalnej”.

Czasopisma specjalistyczne wydawane przez PZWL można, zależnie od ich zawartości, podzielić na czasopisma „archiwalne”¹⁹ i czasopisma naukowo-praktyczne. Pierwsze z nich zawierają wyłącznie lub prawie wyłącznie artykuły drukowane *in extenso* z pełnym piśmiennictwem.

¹⁸ *Katalog wydawnictw lekarskich.*

¹⁹ Czasopisma „archiwalne”, artykuł „archiwalny” — terminy przyjęte jeszcze w XIX w. w polskim świecie lekarskim i nadal powszechnie używane na oznaczenie czasopism i artykułów przeznaczonych dla lekarzy-naukowców, zarówno teoretyków, jak klinicystów. Artykuły „archiwalne” są to oryginalne teksty naukowe podawane *in extenso* z pełnym materiałem dokumentacyjnym; czasopisma „archiwalne” zawierają artykuły „archiwalne”, a części informacyjno-sprawozdawczej nie posiadają wcale lub uwzględniają ją w minimalnym zakresie. Termin wywodzi się prawdopodobnie od wyrazu „Archiv”, jaki zwykle nosiły w tytule zagraniczne wydawnictwa tego typu. Pomiędzy czasopismami „archiwalnymi” a naukowo-praktycznymi istnieją jednak formy pośrednie i nieraz może być rzeczą dyskusyjną, do jakiej grupy należy zaliczyć dane czasopismo.

Nieraz jeden artykuł zajmuje całą objętość numeru. Czasopisma naukowo-praktyczne zawierają artykuły krótsze i urozmaiconą część informacyjno-sprawozdawczą. Czasopisma archiwalne są wydawane przeważnie przez instytuty naukowe i Polską Akademię Nauk, natomiast czasopisma naukowo-praktyczne — przez towarzystwa naukowe.

Kodeks dobrych obyczajów²⁰ opracowany przez UNESCO w 1962 r. postulował dzielenie oryginalnych tekstów naukowych na prace naukowe oryginalne, publikacje tymczasowe lub doniesienia wstępne i referaty poglądowe. Podział ten jednak nie został powszechnie przyjęty w czasopismach lekarskich ze względu na to, że artykuły lekarskie, podobnie jak i nauki medyczne, nie są jednorodne. Medycyna dzieli się na medycynę praktyczną (lecznictwo), podstawowe nauki lekarskie, jak: anatomia, fizjologia, biochemia, farmakologia itp. oraz historię medycyny, do której można by dołączyć: propedeutykę, etykę, metodologię itp. Wygodniejszy zatem jest podział inny, od dawna stosowany: na prace oryginalne, doświadczalne, kliniczne, kazuistyczne i poglądowe²¹ i ten jest zazwyczaj stosowany w czasopismach naukowo-praktycznych. Nie jest on zgodny z zasadami klasyfikacji.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że pomimo specjalizacji tematycznej czasopism niejednokrotnie pojawiają się w nich artykuły z innych dyscyplin lekarskich. Przykładem mogą być prace z historii medycyny, które pomimo istnienia specjalistycznego „Archiwum Historii Medycyny”, ukazują się również w kilkunastu innych czasopismach lekarskich o odrębnej tematyce.

Objętość artykułów w omawianych czasopismach wynosi od 1 strony (artykuły kazuistyczne) do ponad 130 stron (praca archiwalna zamieszczona w „Postępy Higieny i Medycyny Doświadczalnej”). Liczba artykułów w jednym numerze czasopisma wynosi od 1 do ponad 40, najczęściej zaś kilkanaście artykułów. Łącznie w 40 czasopismach naukowych znajduje się 5032 artykuły. Redakcje 27 czasopism podają regulaminy redakcyjne określające warunki, jakim nadesłane artykuły muszą odpowiadać i maksymalną objętość dla różnych rodzajów artykułów. Najwięcej miejsca przeznaczają dla prac poglądowych, najmniej zaś dla kazuistycznych. Inna jest kolejność druku różnych rodzajów prac. Ze względu na nadmiar materiału, cykl wydawniczy artykułów trwa przeciętnie 1—2 lata²².

---

²⁰ *Kodeks dobrych obyczajów w publikacjach naukowych*, [w:] *Zasady typowego opracowania edytorskiego naukowych wydawnictw ciągłych*, Warszawa 1964, s. 116—125.

²¹ S. Nowicki, *op. cit.*

²² T. Ostrowska, *op. cit.*

Jest to okres dłuższy niż za granicą²³. Dlatego też lekarze chętnie posyłają prace do obcych czasopism.

Interesującą rzeczą jest rosnąca liczba prac zespołowych. Prace zespołowe są pióra 2, 3, 4, czasem nawet znacznie większej liczby autorów: klinicystów, mikrobiologów, farmakologów, anatomopatologów i innych, dzięki czemu omawiany problem może być możliwie wszechstronnie naświetlony. Wśród 5032 artykułów zawartych w 40 czasopismach naukowych było 2682 (53,3%) artykułów autorów zbiorowych. Jedynie w „Archiwum Historii Medycyny” znajdowały się prace wyłącznie autorów indywidualnych. W pozostałych czasopismach prace autorów indywidualnych i autorów zbiorowych występowały obok siebie.

Artykuły pióra autorów zbiorowych	Liczba czasopism	%
brak artykułów zbiorowych	1	2,5
poniżej 50%	12	30,0
50%	1	2,5
ponad 50%	26	65,0
100%	0	0
Razem	40	100 %

Ogólnie biorąc, nie daje się zaobserwować przewagi publikacji pióra autorów zbiorowych ani w podstawowych naukach medycznych, ani w klinicznych. W czasopismach ogólnolekarskich kształtuje się to różnie: w „Przeglądzie Lekarskim” prac zbiorowych było 40,5%, w „Wiadomościach Lekarskich” — 52,4%, a w „Polskim Tygodniku Lekarskim” — 67,2%. Obserwacje te pozwalają jedynie na stwierdzenie, że prace historyczne nie wymagają badań zespołowych, natomiast prace doświadczalne i kliniczne są często ich owocem.

Czasopisma, poza artykułami, zawierają jeszcze część informacyjno-sprawozdawczą, zwaną też małymi formami redakcyjnymi. Stosunek objętościowy obu tych części różnie się kształtuje w czasopismach. Przeważa część artykułowa, która w „Acta Medica Polona” zajmuje cały numer czasopisma, w większości czasopism 80%—90%, a tylko w 2 czasopismach 69% objętości numeru. Najobszerniejszą część artykułową posiadają czasopisma archiwalne, subsydiowane przez PAN, natomiast wydawnictwa towarzystw lekarskich, przeznaczone dla lekarzy praktyków,

²³ J. Towpik, *op. cit.*

posiadają bardziej rozwiniętą część informacyjno-sprawozdawczą. Zawartość materiałów informacyjno-sprawozdawczych w czasopiśmie ilustruje poniższa tabela:

Rodzaj materiału	Liczba czasopism	%
Komunikaty	36	90,0
Sprawozdania z zebrań	32	80,0
Przegląd piśmiennictwa krajowego	14	35,0
Przegląd piśmiennictwa obcego	24	60,0
Kronika	51	77,5
Miscellanea	8	20,0
Oceny	29	72,5
Ogłoszenia wydawnicze	28	70,0
Ogłoszenia farmaceutyczne i chemiczne	16	40,0
Wykaz artykułów nadesłanych	8	20,0
Wykaz artykułów w druku	3	7,5

Przegląd piśmiennictwa krajowego i obcego jest podawany w formie artykułów przeglądowych, streszczeń, bibliografii, a czasem kilku form jednocześnie. Przy streszczeniach i bibliografiach jest stosowany układ według autorów, haseł lub tytułów wykorzystanych czasopism. Ilustruje to poniższe zestawienie:

Układ według	Bibliografia prac		Streszczenia prac	
	polskich	obcych	polskich	obcych
autorów	1	—	—	—
haseł	2	—	—	4
czasopism	8	3	1	7
inaczej	—	—	1	11

Niektóre czasopisma podają oceny tylko prac polskich lub tylko prac obcych, inne natomiast jednocześnie polskich i obcych prac.

Oceny publikacji	Liczba czasopism
wyłącznie polskich	9
wyłącznie obcych	1
polskich i obcych	19

Dla zwiększenia pojemności czasopisma redakcje wykorzystują wakaty zamieszczając na nich różnego typu materiały informacyjno-sprawozdawcze. Z reguły w ten sposób są podawane komunikaty, ogłoszenia wydawnicze, ogłoszenia farmaceutyczne, wykazy artykułów nadesłanych i wykazy artykułów będących w druku. Wiele czasopism, zwłaszcza wydawanych przez towarzystwa naukowe, wykorzystuje wakaty w stopniu maksymalnym, zapelniając je różnymi działami redakcyjnymi, jak sprawozdania ze zjazdów i posiedzeń, streszczenia, bibliografie, oceny, podawane jako tekst ciągły kontynuowany na następnych wakatach po dalszych kilku lub kilkunastu stronach tekstu artykułowego. Czasem te materiały są podawane na wakatach w odwrotnej kolejności stronic, tzn. począwszy od stronic późniejszych, kończąc zaś na stronicach początkowych. Przy tego rodzaju maksymalnym wykorzystaniu wakatów często informacja jest trudna do odnalezienia, zwłaszcza że nieraz nie jest uwidoczniona w spisach treści.

Spis rzeczy znajdują się we wszystkich numerach czasopism. Roczne spisy rzeczy podaje 39 czasopism. Większość czasopism podaje również indeksy autorskie, niekiedy także indeksy przedmiotowe.

	Liczba czaso- pism	%
Spisy rzeczy w numerach	40	100,0
Spisy rzeczy roczne	39	97,5
Indeksy autorskie	34	85,0
Indeksy przedmiotowe	12	30,0

Jak już wspomniano, wiele artykułów zalega w tekach redakcyjnych ze względu na ograniczoną objętość numerów. Stale są prowadzone starania o większy przydział papieru. Jednocześnie rozwój poszczególnych dyscyplin i wzrost liczby specjalistów z danej dziedziny prowadzi często do założenia nowego czasopisma poświęconego danej dyscyplinie. Ze względu na brak danych dotyczących wszystkich polskich czasopism lekarskich, podamy tylko kilka informacji dotyczących produkcji wydawniczej PZWL. W 1968 r. PZWL wydawał o jedno czasopismo więcej, tzn. 57 tytułów, numerów czasopism ukazało się 506 (w r. 1967 było 507), zajęły one 4325 arkuszy wydawniczych (w r. 1967 było 4330), nakład globalny wyniósł 8 213 000 egzemplarzy (w r. 1967 było 8 199 000 egzemplarzy)²⁴. Na r. 1969 zaplanowano: wydać 3 nowe tytuły czasopism, a więc ukazywałyby się 60 tytułów łącznie; zwiększyć o 200 egzempla-

²⁴ Dane uzyskane z Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich.

rzy nakłady „Polskiego Tygodnika Lekarskiego”, „Ginekologii Polskiej”, „Wiadomości Lekarskich”, „Pediatrii Polskiej” i „Polskiego Przeglądu Chirurgicznego”; o 100—150 egzemplarzy zwiększyć nakłady „Polskiego Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, „Przeglądu Lekarskiego”, „Chirurgii Narządów Ruchu i Ortopedii Polskiej” i „Kardiologii Polskiej” oraz o 4000 egzemplarzy zwiększyć nakłady „Pielęgniarki i Położnej”²⁵.

Należy przypuszczać, że podobnie wzrasta liczba i nakłady innych czasopism lekarskich nie wydawanych przez PZWL. Zjawiska tego nie można jednak uważać za nadprodukcję. Jak już bowiem wspomniano, czasopisma lekarskie są bardzo zróżnicowane i nie dublują się wzajemnie, a wzrost ich liczby jest logicznym wynikiem rozwoju kadr lekarskich oraz powstawania i rozwoju nowych dyscyplin lekarskich.

Za granicą sytuacja jest podobna. Obecnie liczbę czasopism lekarskich na świecie określa się na 6000—9000, zależnie od stosowanych kryteriów. Przeciętnie zwiększa się ona tygodniowo o 2 nowe tytuły²⁶. Liczba oryginalnych prac medycznych przekracza rocznie 100 000²⁷, wszystkich zaś artykułów lekarskich ukazuje się rocznie około kilkuset tysięcy.

W związku z tym przyszłość czasopism lekarskich, podobnie jak i innych czasopism naukowych, jest w ostatnich latach przedmiotem ożywionej dyskusji na forum międzynarodowym.

---

²⁵ M. Cześninowa, *op. cit.*

²⁶ *Medical Journals.*

²⁷ J. Babecki, *op. cit.*